

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА — ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВАЖІЛЬ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

У статті досліджено сутність і сучасний стан соціальної безпеки держави. Акцент зроблено на вивченні проблем духовно-морального розвитку суспільства. До переліку загроз національній безпеці України запропоновано додати нові загрози в напрямі швидкої втрати державою соціально-культурного та духовно-морального потенціалу нації.

В статье исследуется сущность и современное состояние социальной безопасности государства. Акцент сделан на изучении проблем духовно-нравственного развития общества. В перечень угроз национальной безопасности Украины предложено добавить новые угрозы в направлении стремительной потери государством социально-культурного и духовно-нравственного потенциала нации.

The article investigated the nature and current state of social security of the state. An accent is done on the study of problems of spiritually-moral development of society. To the list of threats to national safety of Ukraine it is suggested to add new threats in direction of rapid loss the state of socio-cultural and spiritual-moral potential of nation.

Ключові слова. Соціальний, безпека, розвиток, соціально-культурний, національний, загроза, духовно-моральний, трудовий потенціал, держава.

Ключевые слова. Социальный, безопасность, развитие, социально-культурный, национальный, угроза, духовно-нравственный, трудовой потенциал, государство.

Key words. Social, security, development, socio-cultural, national, danger, spiritual and moral, employment potential, state.

Вступ. Досягнення стану соціальної безпеки, як складової частини безпеки національної, повинно сприяти забезпеченню національних інтересів України — життєво важливих матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей українського народу [5]. Відтак питання соціальної безпеки були і залишаються вкрай актуальними, враховуючи прагнення держави до захисту своїх національних інтересів і формування нової формації освічених, всебічно розвинених особистостей як фундаментальної ланки українського суспільства. Проблема соціальної безпеки в сучасних реаліях українського суспільства є, безперечно, однією з головних проблем, без вирішення якої не можливо подолати сучасну системну кризу в державі.

Закон України «Про основи національної безпеки України» містить положення, згідно з яким національна безпека забезпечується шляхом проведення зваженої державної політики в економічній, соціальній, політичній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [5]. Важливим висновком є те, що духовні, морально-етичні, культурні цінності суспільства визнаються державою повноправними об'єктами національної безпеки, задля яких провадиться спеціальна державна політика в соціальній сфері. Таким чином, соціальна політика держави є одним із головних інструментів забезпечення національної, а відтак, і соціальної безпеки держави. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в державі. Однак недооцінка ролі інтелектуального потенціалу і недостатньо ефективного його використання в Україні призводять до того, що у матеріальному виробництві спостерігається яскраво виражений трудовісткий і сировинний характер.

У вітчизняній науковій літературі спостерігається невелика кількість робіт, присвячених дослідженню саме проблем соціального управління, соціальних ризиків і теоретичних аспектів соціальної безпеки [7, с. 441]. В Україні дослідженням цих питань займаються: В. Андрійчук, В. Андрущенко, Ю. Арламов, М. Бере-зін, Л. Весельська, Е. Гансова, Н. Головатий, В. Горлинський, М. Горожанкіна, М. Диба, З. Живко, В. Журавський, Г. Задорожний, Д. Зеркалов, Л. Ільчук, І. Ільїн, В. Кириленко, А. Колот, А. Кравченко, С. Кучерук, Е. Лібанова, А. Мельник, П. Надолішній, М. Ніколайчук, В. Нижник, О. Новікова, В. Олуйко, В. Паламарчук, В. Пашков, С. Пирожков, Ю. Поорхнявий, В. Скуратівський, М. Туленков, П. Шевчук, О. Якубовський та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає у змістовному розкритті впливу духовно-моральних чинників розвитку суспільства на стан соціальної безпеки та розвиток ціннісної конкурентоспроможності трудового потенціалу держави.

Результати дослідження. Відображення змісту соціальної безпеки, як складової частини системи національної безпеки, показує лише її основні орієнтири, оскільки, на сьогодні відсутні теоретико-методологічні розробки для визначення співвідношення між соціальними інтересами, соціальними загрозами та основними напрямками державної політики щодо здійснення соціальної безпеки [14].

Звернемось до визначення поняття «соціальна безпека». Соціальна безпека — це, передусім, частина загальнішої категорії — національної безпеки, це стан захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав, свобод. Соціальна безпека — це, так би мовити, дбайливе відношення держави до головного свого багатства — людини [6, с. 3]. Е. Лібанова при розкритті сутності цього поняття дотримується думки, що безпека людини — це результат реалізації політики соціального захисту. Соціальна безпека при цьому визначається як складова національної безпеки, як стан захищеності від загроз соціальним інтересам [8, с. 381]. О. Новікова пропонує трактувати соціальну безпеку як «стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від загроз національній безпеці», наголошуючи при цьому, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [10, с. 27]. Таким чином, соціальна безпека містить у собі питання збереження соціальної перспективи всіх верств населення [12]. В основу формування змісту поняття «соціальна безпека» необхідно ставити національні соціальні інтереси, які б відображали фундаментальні цінності і прагнення діяльності людини, цивілізовані шляхи створення умов і засобів задоволення соціальних потреб громадян України [11, с. 8].

Досліджуючи соціальну безпеку, П. Шевчук запропонував наступне визначення: «Соціальна безпека людини — це певний стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог» [17, с. 108—109]. С. Пирожков трактує соціальну безпеку як результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника [13]. Отже, соціальна безпека може бути визначена як позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує підтримання гідного рівня життя громадян [2]. Л. Весельська робить висновок, що соціальна безпека — це стан соціальної стабільності та спроможності протистояти соціальним загрозам; правовий захист прав і свобод людини; належний рівень забезпечення офіційно встановлених соціальних стандартів та гарантій. Не зважаючи на розмаїття інтерпретацій соціальної безпеки, Л. Весельська виділяє два концептуальні підходи до формулювання її сутності: «державний», що полягає у її визначенні як сукупності певних управлінських дій, спрямованих на захист соціальних інтересів, і «суспільний», що визначає соціальну безпеку як певний стан, при якому забезпечується захист соціальних інтересів як окремої особи, так і суспільства в цілому [2].

Таким чином, соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини — з іншого, органічно поєднані: без розвинених соціальних відносин не може бути досягнуто стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [16, с. 71].

В сучасних умовах діяльність державних органів управління та місцевого самоврядування в основному направлена на компенсацію збитків від дій загроз економічної безпеки або на подолання негативних тенденцій розвитку об'єкта [3, с. 26]. Пріоритетним для держави повинно бути комплексне вирішення проблем соціальної безпеки, формування відповідної політики попередження «руйнації» стану соціальної безпеки.

Одними з пріоритетних національних інтересів України є розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу [5]. Провідну роль у реалізації цих інтересів відіграють суб'єкти соціально-культурної сфери. Соціально-культурну сферу доцільно розглядати як таку, що формує світогляд людини, орієнтує її на діяльність, спрямовану на розвиток і самореалізацію власного потенціалу. Традиційно оцінюється не

тільки прямий внесок соціально-культурної сфери в розвиток економіки певних територій, але і її вплив на вирішення проблем зайнятості населення, зниження рівня бідності та злочинності; аналізується її зв'язок з системою освіти, формуванням людського капіталу тощо.

Складовою частиною соціально-культурної сфери є сфера культури, яка охоплює суб'єкти бібліотечної, музейної, кінематографічної, театральної сфери. Суб'єкти сфери культури, як специфічні суб'єкти господарських відносин, завжди були покликані вирішувати одну з найважливіших завдань суспільства — розвиток його духовного потенціалу (сукупність якостей, що визначають можливість і межі участі особистості в соціальній, політичній та економічній діяльності) за допомогою поширення кращих культурних і мистецьких досягнень. Діяльність суб'єктів сфери культури у багатьох своїх прикладах не орієнтована на отримання прибутку та є складним процесом поєднання виробничих функцій, притаманних установам матеріального виробництва, і культурних, мистецьких, естетичних функцій, пов'язаних із наданням споживачеві унікального, інноваційного продукту, споживання якого має сприяти задоволенню соціально-культурних потреб людини.

Економічна доцільність сучасного ринку пригнічує значущість суб'єктів соціально-культурної сфери. Соціально-культурна доцільність відходить на другорядні позиції та, іноді, повністю втрачає свою вагу, знищуючись приматом речовинно-економічної вигоди. Елементи соціально-культурної сфери відіграють провідну роль, передусім, у розвитку духовно-морального потенціалу суспільства, його трудових ресурсів, поширенні кращих культурних, мистецьких, освітніх досягнень, а також у створенні сприятливих умов для розвитку національної економіки. За роки незалежності в Україні становище суб'єктів соціально-культурної сфери суттєво змінилось. Вони опинились у нових, специфічних, не завжди сприятливих для себе умовах економічного розвитку, та значна їх частина взагалі ризикує зникнути з українського ринку. Суб'єкти соціально-культурної сфери належать до найменш захищеної частини конкурентного середовища економіки ринкового типу. Це обумовило загострення ряду соціально-економічних проблем, які гальмують процес ефективного розвитку суб'єктів сфери культури як частини соціально-культурної сфери держави, на яку покладено вирішальну роль у справі формування духовного розвитку та трудового потенціалу нації. Водночас, культура суспільства, його соціальний розвиток визнаються державою як важливий чинник національної безпеки.

Складна соціально-економічна ситуація, що склалась в Україні протягом останнього часу, серед своїх причин має негативний вплив західного мислення та способу життя, що несе розгалужений дисбаланс духовних та естетичних цінностей, цілодобову приховану пропаганду фізичного та психологічного насильства у засобах масової інформації, нав'язування суспільству сумнівних цінностей. Усе це призвело до падіння загального рівня культурної освіченості населення та примітивності його естетичних смаків і вподобань, що несе в собі нові загрози для соціальної безпеки України.

Як провідники у суспільство моральних і духовних цінностей, суб'єкти сфери культури, в першу чергу, повинні сприяти розвитку гуманітарних цінностей, загальноприйнятих норм поведінки, етики, залучати та знайомити суспільство із досягненнями вітчизняного та зарубіжного культурного надбання. Водночас, у ринкових умовах неможливо ефективно досягати цих цілей, не побудувавши міцну та сталу фінансово-матеріальну базу суб'єктів сфери культури. Аналізуючи сучасне становище суб'єктів сфери культури в національній економіці України, можна відзначити таке: сфера фінансується за «залишковим» принципом, у суспільстві знівельована роль подібних установ, державою сфера залишена наодинці з умовами ринкової економіки, що практично прирікає багато суб'єктів не на розвиток, а на виживання чи загибель в умовах ринку.

Слід зазначити, що досягти високих результатів соціально-економічного розвитку вдалося тільки тим країнам, які починали з розвитку високих технологій, заснованих на підвищенні освітнього рівня працівників [7, с. 440], розвитку їх ціннісної конкурентоспроможності. Проте практика здійснення соціально-економічних реформ останніх років в Україні демонструє, що нові концепції та програми соціально-економічних реформ ігнорують системну реорганізацію соціального управління на сучасних наукових засадах, мало приділяють уваги створенню умов для підвищення рівня інтелектуальної праці [7, с. 441].

Швидкий і порівняно «безболісний» вихід з сучасної фінансово-економічної кризи для країн світу вже не можливий лише за допомогою економічних методів. Двигуном подолання

кризових явищ в економіці мусять стати духовно-культурні чинники розвитку суспільства. Криза демонструє недоліки використання лише економічних методик подолання негативних явищ в економіці. У сучасному світі детермінанти конкурентоспроможності країн світу зміщуються в бік етичних, духовно-моральних орієнтирів, оскільки саме вони служать фактором розвитку, на відміну від матеріально-утилітарних цінностей, які призводять до соціальної та культурної деградації [1, с. 154]. Традиції, цінності, звичаї безпосередньо впливають на розвиток економіки держави, а інтелектуальний і культурний розвиток, ціннісні орієнтації, обумовлюють мотиви досягнення цілей національного господарського розвитку [4, с. 125]. Самоідентифікація людини, передача з покоління в покоління культурних, духовних, моральних цінностей стають головними цілями та завданнями національного відродження [4, с. 131]. Сучасними загрозами національним інтересам і національній безпеці України в соціальній і гуманітарній сферах стають невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам, загострення демографічної кризи, прояви моральної та духовної деградації суспільства тощо [5].

Аналізуючи сучасні проблеми розвитку сфери культури, А.П. Марков і Г.М. Бірженюк стверджують: «Культура починає втрачати функції соціальної регуляції, суспільної консолідації та духовно-морального самовизначення людини, наближаючись до стану, який у соціології характеризується поняттям аномії, тобто неунормованості, дисфункціональності. Цінності та норми, що склали моральну вертикаль у духовний стрижень вітчизняної культури, сьогодні нестійкі, розмиті, суперечливі» [9, с. 92]. Таким чином, становлення системи національної безпеки є важливим етапом державотворення в Україні. Нагальність соціальних проблем свідчить про актуальність її аналізу при проведенні теоретичних досліджень з проблем соціальної безпеки України та шляхів їх реалізації [14].

Висновки. Занепад культурної сфери неминуче призведе до духовної деградації людини, що негативно вплине на розвиток трудового потенціалу України, стане причиною погіршення якості ділової етики та культури спілкування в соціально-економічному середовищі країни. Надмірна комерціалізація соціально-культурного життя призвела до зменшення безплатних соціокультурних послуг, зміщення пріоритетів культури із змістової складової на отримання прибутку. Це обумовило стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за зарубіжними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживацтва [15].

На наш погляд, в умовах українських реалій, соціально-культурному розвитку людини приділяється другорядна увага. Духовно-моральні чинники розвитку суспільства продовжують стрімко втрачати своє значення та свою вагу для більшості пересічних громадян України. З метою активізації дослідження соціальної безпеки та її соціально-культурних чинників пропонуємо внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України». А саме, до переліку загроз національній безпеці України додати нові загрози соціальній безпеці в напрямі швидкої втрати державою соціально-культурного та духовно-морального потенціалу нації. До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у соціальній і гуманітарній сферах пропонуємо внести напрям з всебічного сприяння та стимулювання на державному рівні зміцненню фінансово-матеріальної бази суб'єктів сфери культури, до яких належать підприємства, заклади та установи бібліотечної, музейної, кінематографічної, театральної справи.

Розвиток суб'єктів соціально-культурної сфери є необхідною та безальтернативною умовою формування у національному господарстві України ефективної соціально-економічної системи. Це пов'язано зі зростанням ролі та значення духовно-моральних і соціокультурних чинників в умовах реалізації імперативу виживання людства, з розумінням того, що неоліберальний сценарій сучасної глобалізації є кризово-катастрофічним, бо намагається уніфікувати людину та її цінності. Соціально-культурна сфера повинна сприяти людині в усвідомленні нею сенсу свого життя, кардинально змінити форми її мислення, відновити первинну значущість духовно-моральних і національно-культурних цінностей у господарському розвитку, а тому розвиток цієї сфери повинен стати найважливішим пріоритетом сучасних соціально-економічних досліджень та основою для забезпечення соціальної безпеки України.

Література

1. [Батістова О. Актуалізація ціннісного підходу в дослідженнях глобального господарства / О. Батістова // Соціальна економіка. — 2012. — № 1. — С. 151—157.](#)
2. [Весельська Л.А. Соціальна безпека: проблема визначення / Л.А. Весельська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». Збірник наукових праць. — 2010. — №3 \[Електронний ресурс\]. — Режим доступу: \[http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Nvamu_upravl/2010_3/49.pdf\]\(http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Nvamu_upravl/2010_3/49.pdf\)](#)
3. [Живко З.Б. Забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах інформаційного суспільства / З.Б. Живко // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — №6\(96\). — С. 20—28.](#)
4. [Задорожний Г. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции / Г. Задорожний, А. Москвина // Соціальна економіка: Науковий журнал. №1 / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. — Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. — С. 106—133.](#)
5. [Закон України «Про основи національної безпеки України» \[Електронний ресурс\]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>](#)
6. [Зеркалов Д.В. Соціальні проблеми сталого розвитку: Монографія / Д.В. Зеркалов, О.Ю. Арламов. — К.: Основа, 2013 \[Електронний ресурс\]. — 1 електрон. опт. диск \(CD—ROM\); 12 см.](#)
7. [Кучерук С.С. Механізми реалізації соціальної безпеки в Україні / С.С. Кучерук // Університетські наукові записки: науковий часопис / Хмельницький університет управління та права. — 2007. — 4\(24\). — С. 438—444.](#)
8. [Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: Навч. пос. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. — К.: Основи, 2004. — 491 с.](#)
9. [Марков А.П. Основы социокультурного проектирования: Учебное пособие / А.П. Марков, Г.М. Бирженюк. — СПб., 1997. — 270 с.](#)
10. [Новікова О. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Новікова. — Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. — 460 с.](#)
11. [Паламарчук В.М. Економічні перетворення і соціальна безпека / В.М. Паламарчук. — К., 1996. — Вип. 1. — 64 с.](#)
12. [Пашков В.М. Господарсько-правові аспекти забезпечення охорони здоров'я як соціальної домінанти національної безпеки \[Електронний ресурс\] / В.М. Пашков — Режим доступу \[www.arteka.ua/archives/591/25280.html\]\(http://www.arteka.ua/archives/591/25280.html\)](#)
13. [Пирожков С. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України / С. Пирожков // Стратегічна панорама. — 2003. — №1. — С. 93—106.](#)
14. [Поорхнявий Ю.Б. Соціальна безпека / Ю.Б. Поорхнявий, О.О. Давидюк, Л.І. Ільчук / Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України \[Електронний ресурс\]. — Режим доступу: \[http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23\]\(http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23\)](#)
15. [Розробка проектів нормативних актів у сфері культури та мистецтва \[Електронний ресурс\]. — Режим доступу: \[http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2009-11.php\]\(http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2009-11.php\)](#)
16. [Соціальна держава: український вибір / \[ред. В.А. Гошовської\] / вид. друге — К.: ЦПСД, 2007. — 337 с.](#)
17. [Шевчук П. Соціальна політика / П. Шевчук. — Львів: Світ, 2003. — 400 с.](#)

Стаття надійшла до редакції 15.07.2014р.